

TEMA MONOGRÀFIC

Presentació. Passat i present de Célestin Freinet
*Presentation. The Past and
Present of Célestin Freinet*

M. del Carmen Agulló Díaz

m.carmen.agullo@uv.es

Universitat de València (Espanya)

Alfred Ramos i González

alfredrams@gmail.com

Càtedra Enric Soler i Godes, Universitat Jaume I (Espanya)

Ferran Zurriaga i Agustí

ferranzurriaga@gmail.com

MCEP (Espanya)

Data de la recepció de l'original: maig de 2016

Data d'acceptació: juliol de 2016

Si intentàrem resumir en una única frase l'aportació de Célestin Freinet a la història de l'educació, ens decantaríem pel títol d'un dels seus textos clàssics i de més difusió: *Per l'escola del poble*, una síntesi perfecta del que seria el nucli central del seu pensament: el compromís simultani amb la renovació escolar i el canvi social, dos àmbits de treball, per a ell inseparables.

Cal remarcar la importància d'aquest doble compromís, perquè, sovint, parlar del mestre rural francès, del qual commemorem a hores d'ara el cin-

quantenari de la seua defunció, és fer esment o record d'un seguit de tècniques que va encetar i que, tot plegat, han rebut el seu nom: les classes passeig; el text lliure, el periòdic escolar, els intercanvis, la impremta... Unes eines de treball que identifiquem amb la seua proposta fins al punt que arribem a reduir-hi a la seua aportació a la renovació pedagògica.

Però Freinet, que mai no va voler crear un «mètode» entès com un corpus tancat i definitiu que ceneix l'acció educativa dels mestres, precisament perquè era partidari del «tempteig experimental» com a forma d'arribar al coneixement, va anar més enllà de la creació d'unes tècniques, per molt útils i innovadores que siguen.

Perquè, malgrat la seua flexibilitat i capacitat d'acomodació a temps i espais diferents, les tècniques són instruments, no finalitats, i han estat creades per facilitar l'obtenció d'uns objectius definits.

S'emmarquen, doncs, dins d'una ideologia concreta, d'un pensament que s'identifica amb la pedagogia popular: posar l'educació al servei del poble, com a eina de transformació i alliberament personal i social. En les seues paraules: «a pesar de todas las fuerzas reaccionarias, los maestros deben levantarse desde dos vertientes, como ciudadanos y como educadores, decididos a insertar totalmente su tarea en el proceso histórico de evolución social» (*En busca de la verdad pedagógica, L'Éducateur Proletarien*, 1933).

Aquest missatge de caràcter cívic i pedagògic existeix des del mateix començament de la seua pràctica educativa, i anirà concretant-se i ampliant-se en el transcurs dels anys. Freinet és conscient de la necessitat de donar vida a una pedagogia popular que done resposta als interessos de les classes populars, que marque una etapa nova en l'evolució de l'escola, i, per tant, que incloga dos pilars bàsics de la cultura revolucionària del poble: el valor del treball i la cooperació.

L'escola activa i vital és aquella en la qual es treballa. I es fa de manera cooperativa. L'alumnat utilitza la cooperació per relacionar-se i aconseguir els objectius educatius; les famílies entren en el recinte escolar i cooperen amb alumnes i mestre; i els mestres cooperen entre si, intercanviant-se experiències i coneixements, dubtes, conquestes i fracassos. Es tracta d'una manera solidària de concebre l'escola i la societat, que ha de conduir a una democràcia àmplia, amb la participació conscient de tota la comunitat escolar.

Dins d'aquest ideal democràtic de societat, en què tothom ha de participar de manera conscient, es fa visible la necessitat de la formació de persones autònomes, responsables. D'ací el foment de l'autonomia i la capacitat d'autoorganització de l'alumnat, per organitzar l'escola sota el principi de l'interès

dels nens i les nenes, protagonistes del fet educatiu. D'ací el paper del mestre, company en la cerca, i la utilització de les tècniques com a mitjans per aconseguir-ho.

L'escola viva, antiescolàstica, oberta a la societat i promotora del canvi social, desborda els estrets marcs del centre docent, i s'endinsa en la societat. Hem d'adoptar, doncs, uns principis que, com el laïcisme, el naturisme, el pacifisme i les pràctiques democràtiques, la insereixen en aquesta societat.

Cal recordar que la Cooperativa d'Ensenyament Laic (1927), el primer moviment de mestres promogut per Freinet, duia el qualificatiu de laic i posava l'accent en la reivindicació del laïcisme, un dels pilars bàsics de la seua proposta, per les connotacions de tolerància, manca de dogmatisme i d'imposició que comporta.

Junt a ell, el pacifisme seria una altra d'aquestes propostes transformadores. No oblidem que Freinet va viure de manera directa la primera i la segona guerres mundials i s'hi va implicar vivament, i també en la Guerra Civil Espanyola, i que va conèixer els danys dels conflictes bèl·lics en la gent gran però, sobretot, en els menuts, i que practicà el valor de la solidaritat. Absolutament en contra de les guerres imperialistes i de la seua utilització per resoldre els conflictes, el seu declarat pacifisme el duria a escriure articles antibèl·licistes i formar part del moviment per la pau.

Voldríem destacar un últim tret de les seues tècniques i propostes: el seu impuls a la denominada «pedagogia de la paraula», un paradigma pedagògic que remarca la importància del llenguatge com a òrgan de poder, i, de manera simultània, reivindica la llibertat d'expressió, un ideal que abonarà mitjançant la promoció del «text lliure» que expressa sentiments i vivències personals, de manera que introdueix el component emocional en la redacció dels textos, lluny de la còpia i repetició escolàstiques.

El «text lliure» serà la base de les seues tècniques més conegudes –la revista escolar impresa pel sistema hectogràfic o la impremta, la correspondència, l'intercanvi–, perquè és un component de la llibertat de les persones que cal fomentar. El poder de la paraula serà reivindicat, anys més tard, a Itàlia per Lorenzo Milani, Mario Lodi, Gianni Rodari, Francesco Tonucci; al Brasil, per Paulo Freire. Mestres i pedagogs que, igual que Freinet, defensen la força de la paraula i el seu paper com a instrument d'alliberament i de presa de consciència i poder per part dels dominats.

Una reivindicació, la de la llibertat d'expressió, que marca, en el nostre país, dos moments històrics: la Segona República, quan el règim democràtic

permet la redacció de textos lliures,¹ fet que produeix una gran difusió de les revistes escolars; i el franquisme dels anys seixanta i la transició dels setanta, quan bona part de la recuperació de la innovació pedagògica serà marcada pels freinetians, defensors dels principis de col·laboració, pacifisme, laïcisme i escola activa, propis de les seues propostes. No és casualitat que els períodes de creixement del moviment Freinet coincidisquen, en el nostre país, amb els dos períodes de reivindicació i pràctica de la llibertat.

Aquest monogràfic, seguint els objectius de la revista de recuperar la nostra història de l'educació, se centrarà en el recorregut històric d'aquestes propostes, tant de les tècniques com dels principis que les sustenten, sense detenir-se en la seua descripció, malgrat que n'hi haurà que hauran de ser explicades per poder entendre els seus avatars al llarg del temps, i intentarà combinar una mirada diacrònica amb una de caràcter sincrònic, centrada en un moment i un espai concrets.

Tot plegat, el monogràfic consta de dos seccions diferenciades.

En la primera es fa una aproximació, des de la teoria i la pràctica, a una de les preocupacions històriques de Freinet: el pacifisme. Dos articles, complementaris, s'hi centren. El professor Maximiliano Fuentes Codera, de la Universitat de Girona, explica a «Freinet abans de Freinet: el rebuig de la guerra i la perspectiva revolucionària» la construcció, des de la Primera Guerra Mundial, del seu pensament pacifista, antibel·licista i contrari a l'exaltació de l'heroi patri; mentre que la manera com es desenvoluparà el discurs originari en les pràctiques educatives, els vincles que s'han establert entre els moviments per la pau i antiviolència amb l'Escola Moderna en terres ibèriques, és el centre de l'estudi dels professors de la Universitat de Vigo Xosé Manuel Cid Fernández, M. Victoria Carrera Fernández i Núria Diéguez Sans i de la doctoranda Antía Cid Rodríguez, de la Universitat de la Corunya.

Tot seguit es descriuen dues experiències dutes a terme els anys republicans, mostra excel·lent del pluralisme i, alhora, de les contradiccions, els dubtes i els debats que existeixen a l'hora de qualificar un mestre o una escola com a membre (o no) del moviment Freinet.

Miquel Jaume ens apropa al mestre Teodor Terrés Lladó, que va publicar a Mallorca diverses revistes escolars realitzades amb impremta Freinet, que intercanviava, entre 1933 i 1937, amb les d'altres mestres, molts d'ells clarament identificats amb el freinetisme. Catòlic, de dretes, va continuar publicant amb

¹ Aquesta relació estreta entre democràcia i llibertat d'expressió es veu remarcada per fets com la condemna a Dolors Piera pels textos de les revistes fetes els anys del bienni radical-cedista.

la impremta una revista escolar una vegada el franquisme s'havia implantat a Mallorca. Miquel Jaume ens introdueix, en les seues conclusions, en el debat per veure si aquest mestre entraria o no dins del terme de mestre freinetista, pel fet d'incomplir diversos principis del freinetisme (laïcisme, antiautoritarisme...) i limitar la utilització del text lliure als seus alumnes.

Per la seua part, el professor de la Universitat de Mèxic Fernando Jiménez Mier ens relata l'esdevenir de l'Escola Freinet de Barcelona, creada en plena contesa bèl·lica (d'octubre de 1937 a octubre de 1938) i de curta vida. Seria la primera escola que duria fora de territori francès el nom del mestre, realitzaria els intercanvis de revista amb l'escola de Vença i en totes les seues pràctiques es pot dir que, sota la tutela d'Herminio Almendros, els mestres i les mestres que hi exerciren van ser un model d'allò que, en eixos moments, entenem per escola freinetiana.

Després del parèntesi obligat pel període de la negra postguerra, els primers anys seixanta del segle passat signifiquen el començament de la recuperació del moviment, com a alternativa renovadora a la pedagogia tradicional del franquisme.

En els mateixos inicis s'ubica l'aportació del mestre Alfred Ramos, que ens acostia i analitza els continguts de la revista *Escola*, portaveu al País Valencià de la Secció de Pedagogia de Lo Rat Penat, germen de la renovació pedagògica en aquestes terres. Editada des de 1965 fins a 1969, malgrat la seua curta existència se'ns revela com un document imprescindible per conèixer les preocupacions i la formació del col·lectiu de mestres que significaria el retrobament del freinetisme en terres valencianes, i, per la seua relació amb altres col·lectius de mestres, la de tot l'Estat.

Una tasca en la qual se centra, tanmateix, el professor Manuel Ferraz Lorenzo, de la Universitat de La Laguna, que analitza, en el seu cas, el seu desenvolupament a les Canàries entre 1977 i 1982. Allí, la que denomina segona època de cooperació, experimentació i aplicació de les tècniques Freinet, després de les escasses aportacions republicanes, no sorgirà fins a la transició (1977), i coneixerà la seua més gran difusió gràcies a les Escoles d'Estiu, per la seua influència en amplis col·lectius de mestres. La seua aportació descriu les seues estretes relacions amb la resta de freinetians de l'Estat, i acaba exposant algunes de les possibles causes de la seua feblesa a partir dels anys noranta.

En una segona secció hem englobat dos escrits que combinen el relat històric amb la vivència personal dels seus autors i autores, observadors i, alhora, protagonistes implicats en els fets que relaten.

Com hem comentat amb anterioritat, Célestin Freinet comporta una concepció pedagògica diferent i particular, que dóna un valor al poder de la paraula. Seguint aquestes premisses, els investigadors i investigadores identificats o membres del moviment Freinet imprimeixen als seus textos un valor personal. Ens narren les vivències pròpies i converteixen aquesta narració en un nou document, important pel que narra i per la pròpia vivència.

Cal dir que no són freqüents els documents redactats en primera persona pels protagonistes dels esdeveniments educatius significatius de la nostra història. D'ací el valor que, més enllà de l'autobiografia, posseeix el relat en primera persona, escrit per qui forma, a hores d'ara, part rellevant de la nostra història educativa. Aquest testimoni ofereix una riquesa especial per als investigadors, ja que la narració esdevé un document de primera mà al voltant de fets ocorreguts dels quals no es conserven, moltes vegades, testimonis escrits.

Els relats personals, sotmesos, per a la seua publicació, a idèntiques exigències de rigor que les fonts escrites, aporten una riquesa i vivacitat pròpies, que ens impulsen a poder incloure'ls com a part important no només del present sinó del futur, i a conformar amb ells la segona secció del monogràfic, a manera de «Pàgines viscudes», sota l'epígraf de l'habitual secció de Documents de la revista *Educació i Història*.

En aquesta secció hi hem inclòs les vivències de Ferran Zurriaga, Carme Sala i Enric Vilaplana, protagonistes, en primera persona, de la recuperació del moviment Freinet els anys seixanta, en el franquisme al País Valencià i Catalunya. En els seus textos evocuen i ens ofereixen una sèrie de dades i dates imprescindibles per reconstruir la nostra història educativa més recent.

La repressió franquista va obligar a destruir documentació produïda en la clandestinitat, per la qual cosa no s'ha pogut conservar part de la memòria escrita dels esdeveniments educatius que serviren de base del renaiement de la renovació pedagògica a l'Estat espanyol. Aquest fet dota d'una especial rellevància els testimonis que incloem, de manera que es converteixen, ara que s'han escrit, en documents que han de consultar ineludiblement els investigadors de la renovació pedagògica.

La formació permanent de l'ofici de mestre i les idees del moviment Freinet en terres valencianes i la seua difusió a la resta de l'Estat, són objecte de l'aportació de Ferran Zurriaga, fundador de l'ACIES, nom que en el franquisme rebia el MCEP. Per part seua, Carme Sala i Enric Vilaplana, amb altres companys i companyes membres pioners així mateix del MCEP, reflexionen al voltant de la recuperació de la pedagogia Freinet a Catalunya, i ofereixen,

des de la seua experiència personal, una sèrie de dades i aportacions, en gran mesura inèdites, que mouen al debat.

Per acabar i amb l'objectiu d'oferir materials de treball per a futurs investigadors, a la secció de Ressenyes crítiques i bibliografia, el professor de la Universitat de Valladolid José Luis Hernández Huerta, sota el títol «Influence and reception of Freinet in Spain. Map of the historiographical maze: possible means of escape (1979-2016)», ens ofereix una completa i gairebé exhaustiva relació de la bibliografia publicada a l'Estat espanyol relacionada amb el moviment Freinet.

Com a coordinador i coordinadora d'aquest monogràfic, volem agrair el gran ressò que ha tingut la seua convocatòria. La quantitat, la qualitat i la diversitat de les aportacions ens demostren que les invariants pedagògiques de Célestin Freinet gaudeixen d'una enorme vitalitat al segle XXI. La seua intencionalitat de no construir un cos doctrinari tancat, una pedagogia acabada, sinó d'aportar una sèrie de principis i tècniques que cal actualitzar segons les característiques de cada moment, fent realitat la modernitat de la seua denominació d'Escola Moderna, ha aconseguit que siga una de les propostes més vives i atractives per a les generacions actuals de mestres renovadors.

Som conscients que aquestes pàgines trenquen els esquemes clàssics de la redacció d'articles considerats científics, perquè introdueixen una manera lliure d'escriure, pròpia de les tècniques Freinet. Reivindiquem aquest mestissatge i les aportacions fetes, com diria Galeano, des d'una perspectiva «sentipensant», perquè hem intentat que el nostre apropament al llegat i l'actualitat d'aquest mestre rural francès que va revolucionar la pedagogia amb les seues tècniques i invariants pedagògiques, estiga fet des del doble vessant del fons i la forma, de manera que els seus lectors i lectores puguen gaudir, més enllà del llegat històric, d'una mostra pràctica de la manera de treballar dels mestres freinetistes, i que els professionals de l'educació puguen trobar en aquestes pàgines les arrels i la saba d'un moviment molt viu en ple segle XXI.

Perquè, en paraules de Freinet: «Nada tan tentador, para los educadores, como la escolástica; nada tampoco tan peligroso; separa el árbol de sus raíces, lo aísla del suelo que lo nutre. Necesitamos recobrar la savia» (*La educación por el trabajo*).